

שיוויון בנטל-בירור בדבר חובת גיוסם של תלמידי הישיבות לשירות צבאי

הקדמה ומיקוד

השבוע נעסוק בשאלה האם ישנה חובה רשות או איסור בגיוס תלמידי ישיבות לצה"ל בימינו.

לימודנו השבוע יתחלק לשלושה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות- בחלק זה נברר את ההסברים השונים לדברי הגמ' לפיהם לימוד תורה קודם להצלת נפשות. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה.

חלק ב: ביטול תורה לצורך קיום מצוות- בחלק זה נלמד מתי ובאלו אופנים יש להפסיק ללמוד תורה ע"מ לקיים מצווה. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את המשנה בפאה וכן את הגמ' קידושין מ במהירות (לא להתעכב עליהם) לאחר מכן יש ללמוד היטב את הגמ' מועד קטן ואת הירושלמי שבת (על הגמ' קידושין לב וכן הרמב"ם שאחריה ניתן לדלג) לאחר מכן יש ללמוד היטב את דברי המאירי והרמב"ם אישות ולהבין מהי המחלוקת ביניהם, וכן להבין כיצד הרמב"ם הנ"ל מסתדר עם דבריו בהלכות תלמוד תורה (על השו"ע שאחריה ניתן לדלג) וכן ללמוד היטב את שני המקורות המובאים של שו"ע הרב (על דברי הציץ אליעזר ניתן לדלג)

חלק ג: יציאת ת"ח למלחמות ישראל- בחלק זה נלמד האם ובאילו אופנים יש לת"ח לבטל לימודם לצורך התגייסות לצבא. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד במהירות את הגמ' בבא בתרא ומגילה ולהבין מה ניתן להבין ממקורות אלו ביחס לנידון דידן. לאחר מכן יש ללמוד היטב את דברי המשנה והגמ' סוטה וכן להבין כיצד פסק הרמב"ם במחלוקת התנאים במשנה כפי שמבין את דבריו הגהות מימוניות (על שני המקורות של המנחת חינוך ניתן לדלג) לאחר מכן יש ללמוד את כל המקורות עד הסוף. (להבין האם החזון איש מסכים לקול מבשר, להבין היטב את היחס בין ת"ח למובא בגמ' סוטה- חתן מחדרו וכו' ע"פ הגמ' סוטה י', הירושלמי והגמ' נדרים והפרשנים שעליהם, וכן את דברי הרמב"ם בשמיטה ויובל אם פוטר ת"ח ממלחמות).

גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות

1. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף טז עמוד ב

אמר רב יוסף: גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות. דמעיקרא חשיב ליה למרדכי בטר ארבעה ולבסוף בטר חמשה. מעיקרא כתיב אשר באו עם זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן, ולבסוף כתיב הבאים עם זרבבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן.

2. שו"ת הרא"ש כלל ו סימן ב

ושכתבת, שיש אומרים שיכולין לשנות אפילו מתלמוד תורה לצורך הל' =השלשים= פשיטין שנותנין להגמון בכל שנה, לפי שהוא הצלת נפשות. לפי שאם לא יתפשרו, יש כמה עניים שאין להם ליתן, ויכסם ויפשיטם ערומים; הדין עמהם, כיון שיש בו הצלת נפשות, הוא קודם לכל.

3. ב"ח יורה דעה סימן רנא

ששאלת לציבור וכו' כיון שיש בו הצלת נפשות הוא קודם. כתב מהרש"ל (בהגהותיו לטור) ע"ז ותימה הלא אסיקנא בסוף פ"ק דמגילה (טז ב) גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות עכ"ל ולא קשה מידי דהתם לא קאמר אלא דגדול הוא העוסק בתורה להחשיבו ולהקדימו יותר ממי שעוסק בהצלת נפשות דאינו חשוב כמו העוסק בתלמוד תורה אבל להוציא ממון להצלת נפשות פשיטא הוא דקודם להוצאה לתלמוד תורה דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש דוחי בהם ולא שימות בהם (יומא פה ב) ופשוט הוא:

4. פרישה יורה דעה סימן רנא

כיון שיש בו הצלת נפשות הוא קודם. תימה הלא מסקינן בסוף פ"ק דמגילה (טז ב) גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות. מורי ורבי (מהרש"ל בהגהותיו לטור כאן). ונלע"ד דהתם מיירי שיש אחרים שיכולים להציל הנפשות ולכן אף על פי שהוא מצוה גדולה מי שמקדים להציל נפשות

מ"מ תלמוד תורה קודם הואיל שיש אחרים שיכולין להציל הנפשות וכה"ג כתב רבינו לעיל בסימן רמ"ו (עמ' יז) בשם הרמב"ם (ת"ת פ"ג ה"ד) לענין תלמוד קודם למעשה ע"ש. ועיין בדרישה:

5. דרישה יורה דעה סימן רנא

כיון שיש בו הצלת נפשות הוא קודם. ותימה הלא מסקינן בסוף פ"ק דמגילה (טז ב) גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות ונראה דהתם מיירי בענין שאין יכול לקיים שניהן אז תלמוד תורה קודם אבל הכא מיירי בענין שאף שיתנו ממנו להגמון מ"מ ישאר לסיפוק תלמוד תורה אלא שלא יהיה כ"כ בריוח ובענין זה אמר כיון שיש הצלת נפשות הוא קודם וכיוצא בחילוק זה איתא לקמן ועיין בפרישה שפירשתי בענין אחר:

ביטול תורה לצורך קיום מצוות

6. משנה מסכת פאה פרק א משנה א

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמ"ח = וגמילות חסדים = ותלמוד תורה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם:

7. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ עמוד ב

וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד, נשאלה שאילה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול? נענה רבי טרפון ואמר: מעשה גדול, נענה ר"ע ואמר: תלמוד גדול, נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה. תניא, רבי יוסי אומר: גדול תלמוד - שקדם לחלה ארבעים שנה, לתרומות ולמעשרות - חמשים וארבע, לשמיטים - ששים ואחת, ליובלות - מאה ושלוש; מאה וארבע הויין! קסבר: יובל מתחילתו הוא משמש. וכשם שהלימוד קודם למעשה, כך דינו קודם למעשה, כדרב המנונא, דאמר רב המנונא: אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה, שנאמר: פוטר מים ראשית מדון; וכשם שדינו קודם למעשה, כך שכרו קודם למעשה, שנאמר: ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו.

8. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ט עמוד א - דף ט עמוד ב

כתיב פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו, וכתיב ארח חיים פן תפלס! - לא קשיא: כאן - במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, כאן - במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. הדר יתבי וקא מבעי להו: כתיב יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה, הא חפצי שמים - ישוו בה, וכתיב וכל חפצים לא ישוו בה - דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה! - כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, כאן - במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים.

9. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שבת פרק א הלכה ב

ר' יוחנן אמר בשם ר"ש בן יוחי כגון אנו שעסקין בתלמוד תורה אפ"ל לקרית שמע אין אנו מפסיקין. רבי יוחנן אמרה על גרמיה כגון אנו שאין אנו עסקין בתלמוד תורה אפ"ל לתפלה אנו מפסיקין. דין כדעתיה ודין כדעתיה. רבי יוחנן כדעתיה דר' יוחנן אמר הלואי מתפללין כל היום. למה שאין תפלה מפסדת. ר"ש בן יוחי כדעתיה דר' שמעון בן יוחי אמר אילו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאיתיהבת אורייתא לישראל הוינא מתבע קומי רחמנא דאיתברי להדין בר נשא תרין פומין. חד דיהוי לעי באורייתא וחד דיתעבד בה כל צורכיי. וזור ומר מה אין חד הוא לית עלמא יכול קאים ביה מן דילטוריא דיליה. אילו הוון תריי על אחת כמה וכמה. א"ר יוסה קומי ר' ירמיה אתייא דרבי יוחנן כר' חנניה בן עקיבה. דתני כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפלה. ר' חנניא בן עקיבה אומר כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפלה ולתפילין ולשאר כל מצותיה של תורה. ולא מודי ר' שמעון בן יוחי שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב. ולית ליה לרבי שמעון בן יוחי הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות נוח לו אילו לא נברא. אמר רבי יוחנן הלומד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שוליתו על פניו ולא יצא לעולם. טעמיה דר' שמעון בן יוחי זה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון.

10. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב עמוד א

אלעזר בן מתיא אומר: אבא אומר השקיני מים, ומצוה לעשות, מניח אני כבוד אבא ועושה את המצוה, שאני ואבא חייבים במצוה; איסי בן יהודה אומר: אם אפשר למצוה ליעשות ע"י אחרים תיעשה על ידי אחרים, וילך הוא בכבוד אביו. אמר רב מתנה: הלכה כאיסי בן יהודה.

11. רמב"ם הלכות ממרים פרק ו הלכה יג

אמר לו אביו השקיני מים ויש בידו לעשות מצוה אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים תעשה ויתעסק בכבוד אביו שאין מבטלין מצוה מפני מצוה, ואם אין שם אחרים לעשותה יתעסק במצוה ויניח כבוד אביו שהוא ואביו חייבים בדבר מצוה, ותלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם.

12. בית הבחירה למאירי מסכת מועד קטן דף ט עמוד ב

אף על פי שאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה אין תלמוד תורה בכלל זה אלא מי שהיה עוסק בתורה ואירעה מצוה לידו אם אפשר לאותה מצוה על ידי אחרים אין לו לבטל עליה ואל תשיבני בטול תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה שאף הם אי אפשר באחרים בראוי לה שהכל צריכין להם להרבות בכבוד ואם אי אפשר לו על ידי אחרים כגון שאין שם ראוי לה אלא הוא או שהיא מצוה המוטלת על גופו כגון לולב ושופר וכבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין לו קוברים ודומיהם המצוה קודמת ומבטל תלמוד תורה כדי לקיימה ואינו מפקיע חיובה מעליו בקיום מצות תלמוד תורה אפי' מצוה קלה ואף על פי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה לא נאמר כן בתלמוד תורה הואיל ועקרה לידיעת קיום שאר מצות מבטלין אותה בשביל כל מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים כך היא שטת גדולי המפרשים ויש שואלין והרי אף בשאר מצות כן שהרי אמרו במסכת קדושין ל"ב א' אמר לו אביו השקיני מים ויש לו מצוה לעשות אם אפשר למצוה ליעשות על ידי אחרים כבוד אביו קודם תירצו גדולי המפרשים שתלמוד תורה הוצרך להשמיעני שלא תבטל הואיל ואפשר למצוה להתקיים שהייתי סובר הואיל ועקרו לקיום מצות יבטל מפני כל מצוה אף באפשר לעשותה באחרים וגדולי הדורות מתרצים שכבוד אביו שעה עוברת היא ואם לא היתה שעה עוברת היה יכול לבטלו לקיום המצוה אף על פי שהיה אפשר לעשותה באחרים אבל תלמוד תורה אף על פי שאינה שעה עוברת אינו מניחו לקיים מצוה שאפשר ליעשות באחרים הואיל וכלל תלמוד תורה כל שעה עוברת היא ואם אי אפשר לעשותו באחרים תיבטל תלמוד תורה אף על פי ששעתה עוברת:

13. רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכה ב

האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ומאימתי האיש נתחייב במצוה זו מבין שבע עשרה, וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה הרי זה עובר ומבטל מצות עשה, ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה.

14. רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה ד

היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו.

15. שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו סעיף יח

ת"ת שקול כנגד כל המצות. היה לפניו עשיית מצוה ות"ת, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתורתו.

16. שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק ג סעיף א

וכל מי שדעתו וכח זכרונו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה כולה הרי זה לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תורה שבעל פה כולה שהן כל ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה שהן פירוש כל התרי"ג מצות בתנאיהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים ואח"כ ישא אשה ויעסוק אח"כ כפי הפנאי שלו בעיון ופלפול כל ימיו כפי כחו שאם ישא אשה תחלה יהיו רחיים בצוארו טרדת פרנסת אשתו ובניו ולא יוכל לעסוק בתורה כראוי כל כך ללמוד ולזכור כל ההלכות בטעמיהן שהן פירוש התרי"ג מצות ועיקר התורה שבעל פה ולכן נדחית מפני לימוד זה מצוה רבה של פריה ורביה אף שהיא גדולה מכל המצות והוא שאין יצרו מתגבר עליו ויוכל ללמוד בלא הרהורי עבירה רק שרוצה לישא כדי לקיים מצות פריה ורביה והרי הוא פטור ממנה כי היא נדחית מפני מצות תלמוד תורה השקולה כנגד כל המצות. ולא אמרו שמבטלין ומפסיקין מתלמוד תורה כדי לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כמו שיתבאר אלא להפסיק לפי שעה וזמן מה שאין בו אלא ביטול מצות העסק ולימוד התורה תמיד אבל לא

ביטול מצות (מ) ידיעת התורה באר היטב בפירושה שהן ההלכות כולן בטעמיהן בדרך קצרה. ולכן בימיהם שהיו לומדים עם הנערים מן עשר שנים ואילך חמש שנים משנה וחמש שנים תלמוד שהם הטעמים בדרך קצרה אם לא היה נושא כשעברו עליו עשרים שנה היה עובר על מצות עשה של תורה פרו ורבו ותחלת זמנה הוא מן שמונה עשרה כי גם אחר הנישואין יוכל ללמוד ב' או ג' שנים בלי טרדה גדולה כל כך בטרם יוליד בנים הרבה:

17. שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה קונטרס אחרון פרק ג

ומכל מקום אין זו אלא עצת חכמים המורים לאדם דרך ישרה שיבור לו אבל ליכא איסורא כלל במילתא אם חפץ ללמוד תורה כל ימיו ולא לישא אשה כלל כבן עזאי. ואפילו שלא בעיון הגמרא (והפוסקים) ופלפול משום דלאו בר הכי הוא, רק לחזור על תלמודו תמיד, כדמשמע מסתימת לשון הרמב"ם הלכות אישות פרק ט"ו שכל אדם שחפץ לעשות כבן עזאי אין בידו עון. והטעם פירש שם הרמב"ם תחלה שהעוסק במצוה פטור כו'. ואף שמבטלין תלמוד תורה למצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, כדאיתא במ"ק דף ט' ובירושלמי דברכות פ"ק ולית ליה לרשב"י שמפסיקין לעשות סוכה ולולב כו' הלמד שלא לעשות כו', היינו להפסיק לפי שעה וזמן מה ואח"כ חוזר לתלמודו, אבל לא להיות רחיים בצוארו שהוא ביטול תמידי עולמית, ויוכל לבא לידי שכחה לשכוח דברי תורה הרבה כשלא יהיה לו פנאי לחזור על תלמודו כראוי. ואין ידיעת התורה נדחית מפני מצוה זו דפרו ורבו אף שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, כמו שאינה נדחית בתחלת לימודו של אדם שאמרו ילמוד תורה ואח"כ ישא, ובטל ממצוה זו שנים רבות מאד אחר כ"ף, כל זמן שלומד תורה ע"ש ברמב"ם, וע"כ הטעם משום ידיעת התורה עדיפא ממעשה, דאי משום שיוכל לקיימה אח"כ אטו מי ידע כמה חיי, וא"כ הוא הדין אחר שלמד, אם ישכח תלמודו, דדומה לאשה שיוולדת וקוברת. והיינו טעמא דבן עזאי להרמב"ם שלא נשא לעולם משום דלעולם יש לחוש לשכחה כל זמן שאינו עוסק בתלמוד תורה, כמ"ש בהלכות תלמוד תורה עד יום מותו שכל זמן שאינו לומד שוכח ע"ש.

18. שו"ת ציץ אליעזר חלק ד סימן טז פרק ב

וצ"ל דדעת הרמב"ם דס"ל דכי אמרינן דמפסיקין מת"ת לכל המצות שבתורה. היינו דווקא במצות פרטיות שכל אחד ואחד מחויב לעצמו ובשביל עצמו, דומיא דמפסיקין לק"ש תפלה מגילה הלל תקיעת שופר ולולב שכל אלו הם מצות פרטיות שכל אחד מחויב לעצמו לקיים חובתו, דמה שהוא מחויב בפרטות מצד תיקון עצמו הרי לא שייך למימר שיעשה ע"י אחרים. ולכך מפסיקין ולא אמרינן בזה דעוסק במצוה פטור מן המצוה וכנ"ל, אבל במצוה כללית כמצות פו"ר שהיא אופי של מצוה כללית משום תיקון העולם וכמו"ש החנוך משרשי מצוה זו שיהיה העולם מיושב שהשם ב"ה חפץ ביישובו כדכתיב לא תהו בראיה לשבת יצרה, אמרינן דמצוה זו של ישוב העולם אפשר להתקיים ע"י אחרים, וכמו שהשיב בן עזאי לחכמים ביבמות (ד' ס"ג ע"ב) ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים, ומצות ת"ת גדולה מאד, לכן מותר להתאחר משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה שהיא מצוה גדולה מאד ולא כל אחד ואחד עוסק בה בעיון.

יציאת ת"ח למלחמות ישראל

19. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד ב

יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב, ולא מתו עד שנכנסו ישראל לארץ, שנאמר: ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש, ותניא: שלשים וששה ממש, דברי ר' יהודה; אמר לו רבי נחמיה: וכי נאמר שלשים וששה? והלא לא נאמר אלא כשלשים וששה! אלא זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין!

20. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ג עמוד א- דף ג עמוד ב

ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו [וגו'] וישתחו (לאפיו). והיכי עביד הכי? והאמר רבי יהושע בן לוי: אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה, חיישינן שמא שד הוא! שאני התם דאמר ליה כי אני שר צבא ה'. - ודלמא משקר? - גמירי דלא מפקי שם שמים

לבטלה. אמר לו: אמש בטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה! - אמר לו: על איזה מהן באת? - אמר לו: עתה באתי מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה.

21. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מד עמוד ב

מתני'. ויספו השוטרים לדבר אל העם וגו' - ר' עקיבא אומר: הירא ורך הלבב - כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר: הירא ורך הלבב - זהו המתירא מן העבירות שבידו, לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן. רבי יוסי אומר: אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתונה לישראל, בת ישראל למזור ולנתין - הרי הוא הירא ורך הלבב... בד"א - במלחמות הרשות, אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה; אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים - במלחמות מצוה, אבל במלחמות חובה הכל יוצאין, אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה.

גמ' מאי איכא בין רבי יוסי לר"י הגלילי? איכא ביניהו עבירה דרבנן. כמאן אזלא הא דתניא: שח בין תפילה לתפילה - עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה, כמאן? כר"י הגלילי. מאן תנא להא דתנו רבנן: שמע קול קרנות והרתיע, הגפת תריסין והרתיע, צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו - חוזר, כמאן? לימא, רבי עקיבא היא ולא רבי יוסי הגלילי! בהא אפי' ר' יוסי הגלילי מודה, משום דכתיב: ולא ימס את לבב אחיו כלבבו.

22. רמב"ם הלכות מלכים פרק ז הלכה טו

מי האיש הירא ורך הלבב כמשמעו, שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה, ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם, ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו, ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו, והרי מפורש בקבלה ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם, וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בכ' וגו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך.

23. הגהות מיימוניות הלכות מלכים פרק ז הלכה טו

כר"ע שגם ר' יוסי הגלילי דאמר מעבירות שבידו מודה לו לר"ע כדמסיק התם שמע קול קרנות והרתיע או הגפת תריסין והרתיע הכל מודין שחוזר אך שר' יוסי הגלילי מוסיף ובסיפרי תניא ר"י הגלילי אומר הירא בן מ' שנה פירוש תש כח ותרי תנאי אליביה ס"ה:

24. מנחת חינוך מצוה תקכה

+/קומץ המנחה/ שלא לערוץ ושלא לפחוד במלחמה, וכן בספר המצוות להר"מ מצות לא תעשה נ"ח הביא זה ללא תעשה, ועיין שם בהרמב"ן ובמגילת אסתר. ודבריהם קצת צ"ע. ולי קשה מאד לשיטת הר"מ, דאיתא בסוטה מ"ד ע"א פלוגתא, ר"ע אומר הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה, ורבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זה הירא מעבירות שבידו, לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן. ופריך בגמ' שם ע"ב, מאן תנא להא דתנו רבנן שמע קול קרנות והרתיע וכו' חוזר, כמאן כרבי עקיבא ודלא כרבי יוסי הגלילי, ולשיטת הר"מ דהוא לא תעשה הא גם לרבי יוסי הגלילי חוזר, דהא עושה עתה עבירה דעובר על לאו דלא תיראו ולא תחפזו וחוזר מעורכי המלחמה, וצע"ג+.

25. מנחת חינוך מצוה תקכו

ולא נתברר לי מהש"ס ומהר"מ אם אלו החוזרין כגון בונה וכו' נתנה התורה רשות להם לחזור אם רוצים אבל אם רוצים להיות במלחמה הרשות בידם או שצריך לחזור ומה שאמר ילך וישוב לביתו הוא חובה עליו דצריך לחזור ואסור לו לצאת למלחמה. והנה הירא וכו' מסברא מחויב לשוב כדי שלא ימס וכו' אבל האחרים כגון בנה וכו' לא נתבאר ועי' בפרש"י בחומש שכתב פן וכו' כדאי הוא שימות אם לא ישמע לדברי הכהן נראה

דחוב עליו לחזור ומ"מ בש"ס ובר"מ לא נתבאר זה וצ"ע בד"ז... וכל אלו שחוזרין מעורכי המלחמה מתקנין את הדרכים ומספקין מים ומזון לאחייהם שבמלחמה

26. חזון-איש או"ח הל' ערובין לקוטיין סימן ו אות ג

נראה דהא דתנן דבמלחמת מצוה אפי' חתן מחדרו לא איירי בזמן שצריכין לעזרתם לנצחון המלחמה, דזה פשיטא דבשביל פיקוח נפש והצלת העם כולם חייבין. אלא אפי' בזמן שאין צורך אלא למספר מסוים (וכן היו רוב מלחמותיהם שלא היה מקום לחיל הצבא הלוחמים אלא למספר מסוים) היה רשות ליקח חתן מחדרו, שאין להחזורים שום זכות במלחמת מצוה. וכן במלחמת רשות אינן פטורין אלא בזמן שאין נצחון ישראל תלוי בהם, שמספר הצבא שצורך בהן יש בלעדן. אבל אם יש צורך בהן חייבין לבוא לעזרת אחיהם, וגם שב הדבר למלחמת מצוה. אבל זה דוקא בשכבר נכנסו למלחמה אבל מתחילה אין נכנסין למלחמת רשות אם אי אפשר להלחם בלעדן החוזרין. ולאחר שנכנסו למלחמת רשות בחיל מסוים, אם ראו שצריכים להוסיף חיילים אין לוקחים את אלה שנצטוו עליהם להחזירם בזמן שיש המספר הדרוש בלעדן. ואע"ג דהשתא הם עולים עלינו ואילו מתחילה עלו אויבינו עלינו היתה נחשבת כמלחמת מצוה, מ"מ כיון שנכנסו למלחמת רשות מתחלה, יש להחזירם זכותם כל זמן שאפשר להלחם ע"י אחרים. אבל אם יש צורך בהן לנצחון המלחמה אפי' חתן מחדרו יוצא אף שנכנסו מתחילה למלחמת רשות.

27. שו"ת קול מבשר חלק א סימן מז (תגובת הרב משולם ראטה לרב הרצוג בדבר הגיוס בכפיה)

בנוגע לשאלה ז', מ"ש כהד"ג שהירא ורך הלבב צריך לברר ולהוכיח זה, תמהני שלא הזכיר במכת"ה את דברי הירושלמי והספרי והרמב"ן בפירושו עה"ת בענין זה שכולם צריכין לברר רק הירא ורך לבב עדיו עמו. אבל בעיקר השאלה מ"ש כהד"ג שאם נאמר שהיא מלחמת מצוה וכח רוב הישוב הוא ככח המלך וא"צ ב"ד של שבעים ואחד יש לנו הכח לכופ לגיוס, ואפילו אם נדון שאין זו מלחמת מצוה רק הצלת ישראל מבחינת פקו"נ דרבים, הרי מן הדין כופין על מ"ע ואין לך מ"ע גדולה מזו. נפלאתי מאוד ע"ז שהיכן מצינו שכופין לסכן את חייו בשביל מ"ע, הרי מבואר בש"ע או"ח סי' תרנ"ו דאפילו הפסד ממון אינו מחוייב להפסיד ולבזבז יותר מחומש של רכוש, ובחולין דף קל"ב ע"ב דאמרין: במ"ע כגון אומרים לו עשה סוכה ואינו עושה עשה לולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו, פירש"י: כגון אומרים לו עשה סוכה עשה לולב שאין בהן חסרון כיס כולי האי. ובסנהדרין דף ע"ג: מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר או ליסטים באין עליו שהוא חייב להצילו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך, והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מנין ת"ל והשביתו לו, אי מהתם ה"א ה"מ בגופו, אבל מיטרה ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל, אבל להכניס עצמו בסכנה כדי להציל חבירו לא שמענו. ובספר או"ח ה"ה לרבינו יונה שער נ"ט סי' ל"ח, אחר שכתב הרואה חברו טובע בנהר או חי' רעה או ליסטים באים עליו ויכול להצילו ואינו מציל נחשב כאלו הרגו ביד ועל זה נאמר לא תעמוד על דם רעך סיים: ומיהו אם היה ג"כ הוא מסוכן עמו אין לו לסכן גופו, מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אף על פי שרואה במיתת חבירו, כדדרשינן וחי אחיך עמך, ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית. ובס' אלי' רבא על או"ח סי' שכ"ט, על מה שכתוב בש"ע שם: הרואה ספינה שיש בה ישראלים המטרפת בים וכן נהר שוטף וכו' מצוה על כל אדם לחלל עליהם שבת כדי להצילם, הביא את דברי האו"ח דאין לו לסכן גופו. וגם בש"ע של הרב בעל התניא שם כתב כן, והוסיף בלשונו: ואף על פי שהוא ספק וחבירו ודאי מ"מ הרי נאמר וחי בהם ולא שיבוא לידי ספק מיתה ע"י שיקיים מ"ש לא תעמוד על דם רעך. והסמ"ע בחו"מ סי' תכ"ו סק"ב הביא דברי הב"י בשם הירושלמי דבספק סכנה צריך להכניס עצמו וכל הפוסקים השמיטו זה משום דלא ס"ל. וכן הכריע הרב התניא הלכות נזקי גוף ונפש סעיף ז' משום דספק נפשות להקל. ובתשו' רדב"ז ח"ג הובא בפ"ת יו"ד סי' קנ"ז כתב דאף בסכנת אבר אחד א"צ להציל חבירו ממיתה. ופשיטא דאין לחלק בכל זה בין הצלת יחיד או הצלת רבים ויש לי ראיות ע"ז אך לקצר אני צריך. ובאמת קשה מאוד, שהב"ד יזדקק לשאלה כזו לדון דיני נפשות ממש ולקבל עליו את האחריות של כפייה בכח לגיוס. הלא הם עושים שלא ע"פ דין שנוטלים מגיל י"ז ואילך, והלא רש"י ורמב"ן במדבר א' ג' כתבו שאין יוצא לצבא פחות מבן עשרים וכ"כ רש"י פ' תשא. והלא אינו ברור עכ"פ שזה מלחמת מצוה וא"כ צריך ב"ד של שבעים ואחד, וספק נפשות להקל. בודאי אם יש מתנדבים מוטב אבל לא לכופ אותם ע"פ הוראת ב"ד. לפי דעתי, כדי שלא לרפות ידיהם ישיב כהד"ג שיכולים לכופ בכח לשאר שירותים בענין אספקה ושמירה וכדומה, אבל לא לכופ בכח לגיוס מלא להלחם בחזית המערכה.

28. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סוטה פרק ח הלכה י

כתיב [מלכים א טו כב] והמלך אסא השמיע את כל יהוד' אין נקי. מהו אין נקי. ר' סימון ורבנן רבי סימון אין נקי לביתו שעה אחת ורבנן אמרין לית רבי בריבי:

29. פני משה מסכת סוטה פרק ח הלכה י

לית רבי ברבי. אין גדול בן גדול דאפ"ל רבן בן רבן יצא לעבודת המלך להשיא את אבני הרמה כדכתיב שם ולהכי קאמר אין נקי דת"ח נקי מאנגריא הוא ובבבלי מכלתין דף י' משמע דתרווייהו הוי ת"ח וחתן מחדרו:

30. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף י עמוד א

דרש רבא: מפני מה נענש אסא? מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, שנאמר: והמלך אסא השמיע את כל יהודה. אין נקי - מאי אין נקי? אמר רב יהודה אמר רב: אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה.

31. מהרש"א חידושי אגדות מסכת סוטה דף י עמוד א

מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בת"ח. ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח ודקאמר אין נקי כו' הוא מלתא באנפי נפשיה לדרוש מיניה אפילו חתן כו' ואפשר דקאמר דגם מפני זה נענש אסא שעבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו גו' אף על גב דבמלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו כו' הכא לאו מלחמת מצוה היה ודו"ק:

32. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לב עמוד א

אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגריא בת"ח, שנאמר: וירק את חניכיו ילידי ביתו, ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שנא': במה אדע כי אירשנה; ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר: תן לי הנפש והרכוש קח לך.

33. הר"ן מסכת נדרים דף לב עמוד א

שעשה אנגריא בתלמידי חכמים - שהוליכן למלחמה כדכתיב וירק את חניכיו דהיינו בני אדם שחנך לתורה.

34. קרן אורה מסכת סוטה דף מד עמוד ב

והרמב"ם ז"ל בפ"ה מהל' מלכים כ' דמלחמת מצוה היא מלחמת עמלק וז' עממין ולהושיע להם מצרים הבאים עליהם. ולכאורה הוא נגד מסקנא דשמעתין. דלמעוטי עו"ג דלא ליתו עלייהו הוי רשות לרבנן. ומד' הלח"מ ז"ל שם משמע דיש חילוק, כי היכי דלא ליתו עלייהו הוי רשות. אבל עזרת ישראל אם כבר באו עליהם זה ודאי מצוה היא. ומסתבר כן. אבל פשטא דשמעתין לא משמע הכי. אבל לפי דברי הירושלמי דלעיל נראה כד' הרמב"ם ז"ל, דאתיין אינון עלן הוי מלחמת מצוה לרבנן ג"כ. ובכה"ג ג"כ הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו. אלא דמהא דאמרינן לעיל גבי אסא המלך שנענש מפני שעשה אנגריא בת"ח. והשמיע אין נקי אפי' חתן מחדרו. והרי התם היה מפני אויב דאתא עלייהו, מפני בעשא מלך ישראל. ואפ"ה שלא כדון הוי. וי"ל דהתם כבר הלך בעשא ממנו ע"י מלחמת ארם. כמבואר בקראי התם. ומשמע הכא דבמלחמת מצוה הכל יוצאין, ואפי' ת"ח צריכין ליבטל מלימודן. וא"כ יש לדקדק מהא דשבע בן בכרי דאמרינן בסנהדרין (מ"ט ע"א) דעמשא דריש אכין ורקין ואשכח לרבנן דפתחי במסכתא. והא התם הוי מלחמת מצוה משונא הבא עליהם, ואפילו ת"ח צריכין לצאת. וצ"ל דעיקר מרד שבע בן בכרי היה בכבוד מלכות. וזה לאו בכלל מלחמת מצוה הוא. ועי' בד' הרע"ב ז"ל והתוס' ז"ל במתניתין.

35. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק יג הלכות יב-יג

ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את י"י לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר ברכ' י"י חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך.

ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני יי לשרתו ולעובדו לדעה את יי והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה י"י חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה = עליו השלום = אומר י"י מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי.

36. רד"ק שמואל ב פרק כג פסוק כ

ואעפ"י שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי ה' הוא מצוה כשצוה הקדוש ברוך הוא להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל וכן צוה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל:

37. שו"ת ציץ אליעזר חלק ג סימן ט פרק א

וכן פוסק שם הרמב"ם מפורש דמצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד העכו"ם בשבת ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת. וכן הסמ"ג שם כותב נמי כן וז"ל: ומצוה על כל ישראל לצאת ממקומם וללכת מזוינים לעזור לאחיהם שבמצור. ונראה שזה שמדייקים הסמ"ג והרמב"ם לכתוב בלשון על כל ישראל שכוונתם בזה, שאפילו גדולי ישראל וחכמיהם אם יכולים להחזיק נשק ביד ולבוא לעזור ולהציל, עליהם לבוא, ולא להשתמט לומר שיעשה הדבר ע"י הפחותים, או לומר לחכות עד מוצאי שבת, מכיון שיש בזה פקוח נפש, בדומה למה שפוסק הרמב"ם (בפ"ב מה' שבת ה"ג) גבי חילול שעושים לחולה שיש בו סכנה, שכשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י עכו"ם ולא על ידי קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם. אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה וכו' ע"ש, ובכאן כמובן לא יכול הרמב"ם לכתוב שיעשה דווקא ע"י גדולי ישראל וחכמיהם, מכיון שזה תלוי ביכולת, למי שיכול להלחם בכלי זיין. ואם נאמן כן בכוונתם יוצא שהחידוש בכאן כפול, כי הרי בדרך כלל אין שבט לוי יוצאין בעריכת המלחמות של ישראל עם האומות, וכן לא תלמידי חכמים אשר תורתם אומנתם וייחזו את עצמם לעבודת השם, וכמו שפוסק הרמב"ם (בפי"ג מה' שמיטה ויובל ה' י"ב י"ג) ששבט לוי מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל וכו' אלא הם חיל ה' וכו', ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' ולשרתו ולעובדו לדעה את ה' וכו' הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהי' ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים וכו' עיין שם, וכאן מכיון שהשאלה היא להציל נפשות ישראל ויש פקוח נפש באי הגשת ההצלה, אזי מחויבים כל ישראל לצאת ולעזור אם רק יכולים להחזיק בנשק ולהלחם, והיינו אפילו אלו שבדרך כלל אינן עורכין מלחמה עם שאר ישראל, ועוד שלא רק בחול מחויבים בזה, כי אם אפילו בשבת, מכיון שיש בה פקוח נפש.

מקורות נוספים להרחבה

- הלכות מדינה לגאון בעל הציץ אליעזר חלק ב שער ג פרק ד - הציץ אליעזר מבאר בפרק זה את דעתו לחובתה של המדינה לפטור תלמידי חכמים שתורתם אומנותם מגיוס. דבריו מהווים בסיס לשיטת הציבור החרדי בסוגיית השיוויון בנטל
- לנתיבות ישראל א עמודים קכד-קכה (בהערות שם) - במאמר זה מסביר הרצי"ה את מצוות הגיוס לצה"ל בכלל ובהערה זו מקבץ הוא את כלל המקורות מהם רוצים חלק מהפוסקים לפטור את ת"ח ממצוות הגיוס ודוחה את דבריהם.